

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

หนังสือ

กาญจนา แก้วเทพ. จิตสำนึกของชาวนา : ทฤษฎีและแนวการวิเคราะห์แบบเศรษฐศาสตร์-การเมือง. กรุงเทพมหานคร, 2527.

..... . มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา หลังสร้างสรรค์ในชุมชนชนบท. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2530.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. สำนักงานกฤษฎมนตรี. แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534). กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2529.

คณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. สำนักงานกฤษฎมนตรี. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2530-2534. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์ยูไนเต็ด โปรดักชั่น, 2530.

จิรพรรณ กาญจนะจิตรา. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : ทอรัตนชัยการพิมพ์, 2523.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. บ้านกึ่งเมือง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองสาส์น, 2529.

..... . เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2528.

✓ ดิเรก อุภะหรัย. การนำการเปลี่ยนแปลง : เน้นกระบวนการแพร่กระจายนวัตกรรม. กรุงเทพมหานคร : เฉลิมชาญการพิมพ์ 2528.

เปาโล แพร์. การเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเพื่อเสรีภาพ. แปลและเรียบเรียงโดย มนตรีกรรมมาลย์. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2522.

พัฒน์ สุจ่างงค์ และคณะ. การพัฒนาชนบทแบบผสมผสานสำหรับประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2524.

พินิจ ลากอนานนท์. บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : โครงการหนังสือเล่ม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

วารินทร์ วงหาญเขาวี และประโยชน์ เจริญสุข. แนวทางแผนพัฒนาประเทศ พ.ศ. 2530-2534 ฉบับมวลชนและชุมชนเป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพมหานคร : โครงการหนังสือเล่มสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

เศรษฐสยาม. หมายเหตุจากโหมม่วง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาพันธ์, 2529.

สำลี ทองธิว. กลวิธีการเผยแพร่ข่าวสารทางการศึกษาสำหรับผู้บริหารและครูก้าวหน้า. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2526.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ผู้แปล. พุทธวจนะในธรรมบท. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร : จตุจักรการพิมพ์, 2527.

อภิชัย พันธเสน และคณะ. รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษากับการมีงานทำ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล, 2528.

อุ้นดา นพคุณ. การศึกษาเพื่อการพัฒนาชุมชนและการศึกษารูปนัย เล่มที่ 1 แนวความคิดหลักการ และเทคนิค. กรุงเทพมหานคร : บริษัทการพิมพ์, 2520.

_____ . ประชาชนกับการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518.

สุภัตรา สุภาพ. สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2529.

บทความ

กาญจนา แก้วเทพ. "กรณีศึกษาโครงการฝึกอบรมมัธยมศึกษาชาวบ้าน". ใน แนวคิดและประสบการณ์การจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง. หน้า 213-214. โอวาท สุทธนารักษ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สารมวลชน, 2530.

ครุณิรนาม. "กรณีศึกษาประสบการณ์จากครุณิรนาม". ใน แนวคิดและประสบการณ์การจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง. หน้า 142-152. โอวาท สุทธนารักษ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สารมวลชน, 2530.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สถาบันวิจัยสังคม, โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา. "ภาวะการณ์ของสังคมไทยปัจจุบัน : ข้อโต้แย้งและการแสวงหาทางออกเพื่อการพึ่งตนเองของประชาชน". วารสารวิจัยสังคม 9(กรกฎาคม - ธันวาคม 2529) : 3.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. "การเมืองคืออะไร". สู่อานาคต 2 (27 กุมภาพันธ์ - 5 มีนาคม 2526)
: 40 - 42.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. "สัมภาษณ์". ข่าว กปท. 5 (มีนาคม - เมษายน 2529) : 113-114.

บัณฑิตร อ่อนคำ. "ชาวบ้าน-นักพัฒนา-นักวิชาการ". สังคมพัฒนา (1/2528) : 43.

ประกอบ นักปราชญ์ และบุญไทย ทองก้อน. "กรณีศึกษาโครงการหมู่บ้านสหกรณ์นักเรียน
โรงเรียนธารทองพิทยาคม จ.บุรีรัมย์". ใน แนวคิดและประสบการณ์ การจัดการศึกษา
เพื่อการพึ่งตนเอง. หน้า 133-141. โอวาท สุทธนารักษ์, บรรณาธิการ.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สารมวลชน, 2530.

พิภพ ธงไชย. "สัมภาษณ์". ใน การศึกษากับการมีส่วนร่วมของประชาชน. หน้า 58.

โอวาท สุทธนารักษ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สารมวลชน, 2528.

วิวัฒน์ชัย อัดถาวร. "ยุทธศาสตร์การพัฒนากับการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง". ใน แนวคิดและ
ประสบการณ์การจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง. หน้า 1-26. โอวาท สุทธนารักษ์,
บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สารมวลชน, 2530.

ส. ศิวรักษ์. "สัมภาษณ์". ใน การศึกษากับการมีส่วนร่วมของประชาชน. หน้า 39-55.

โอวาท สุทธนารักษ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สารมวลชน, 2528.

สนิท ลมัครการ. "การวิจัยเชิงคุณภาพ." ใน แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ. หน้า 129.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล, 2522.

สมทวัช พิธิยานุวัฒน์. "การเก็บรวบรวมข้อมูล". ใน การวิจัยทางการศึกษา : หลักและวิธีการ
สำหรับนักวิจัย. หน้า 91. ไพฑูรย์ ลินลารัตน์ และสำลี ทองธิว, บรรณาธิการ.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

สุพจน์ จินันทุยา. "กรณีศึกษาโครงการพึ่งตนเอง โรงเรียนประชาสงเคราะห์วิทยา จ.พิษณุโลก".
ใน แนวคิดและประสบการณ์ การจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง. หน้า 108-132.
โอวาท สุทธนารักษ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สารมวลชน, 2530.

สุรางค์ จันทวานิช. "การใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษา". ใน วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพกับการศึกษา. หน้า 138, 140. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
สำนักนายกรัฐมนตรื. กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร. 2523.

_____. "การวิจัยเชิงคุณภาพกับงานพัฒนา". วารสารวิจัยทางการศึกษา
15(2528) : 15-16.

_____. "แนะนำชมรมวิจัยเชิงคุณภาพ". จดหมายข่าว ชมรมวิจัยเชิงคุณภาพ
1(มกราคม - มีนาคม 2530) : 2.

สุรพงษ์ ชัยนาม. "ทฤษฎีการปฏิวัติสังคม". ใน เอกสารการสอนชุดวิชาปรัชญาการเมือง
หน่วยที่ 6-11. หน้า 518-527, 539-552. สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมาธิราช. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กราฟิการ์ต, 2527.

เสน่ห์ จามริก. "นานาทัศนะ". สังคมพัฒนา. (1/2529) : 26-27.

อดิณ รพีพัฒน์. "การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย"
และ "ทำไมต้องพูดถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน." ใน การมีส่วนร่วมของประชาชน
ในการพัฒนา. หน้า 107-111, 320. ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, บรรณาธิการ.
กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, 2527.

อมรา พงศาพิชญ์. "ความเคลื่อนไหวในวงการวิจัยเชิงคุณภาพ". จดหมายข่าว ชมรมวิจัย
เชิงคุณภาพ 2(เมษายน - มิถุนายน 2530) : 3.

อุทัย คุลยเกษม. "คำนำ". ใน แนวคิดและประสบการณ์การจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง.
หน้า (18). โอวาท สุทธนารักษ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์-
สารมวลชน, 2530.

อุ้นดา นพคุณ. "การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา". ใน "การศึกษากับการมี
ส่วนร่วมของประชาชน". โอวาท สุทธนารักษ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์สารมวลชน, 2528.

วิทยานิพนธ์และเอกสารอื่น ๆ

กาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ. "รายงานการวิจัยเรื่อง การส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่ชนบทโดยผ่านองค์กรเพื่อช่วยเหลือตนเองของประชาชน". กรุงเทพมหานคร : สภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2529. (อัดสำเนา)

การพัฒนาชุมชน, กรม. วิจัยและประเมินผล, กอง. ศูนย์ข้อมูลเพื่อพัฒนาชนบท." ผลการประเมินระดับการพัฒนาของหมู่บ้าน ปี 2530". (อัดสำเนา)

คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ." แบบสอบถามข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน ปี 2529 (หมู่บ้านสาคลี หมู่ที่ 1 ต. สามดุ่ม และหมู่บ้านเกาะกลาง หมู่ที่ 10 ต. บางนมโค อ. เสนา จ. พระนครศรีอยุธยา)". กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ไม่ปรากฏ พ.ศ. ที่พิมพ์.

คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, สำนักงาน. ร่วมกับสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์ และ เทคโนโลยีแห่งประเทศไทย กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและการพลังงาน.

"รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการ การวิจัยเพื่อการพึ่งตนเอง : การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท." กรุงเทพมหานคร : กองนโยบายและวางแผนการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2529. (อัดสำเนา)

คณะกรรมการศึกษาโรงเรียนสาคลีวิทยา. "ร่างระเบียบเงินกองทุนคณะกรรมการศึกษาสาคลีพุทธศักราช 2523." (อัดสำเนา)

โครงการสงเคราะห์เกษตรกรสาคลี." โครงการสงเคราะห์เกษตรกรสาคลี". 2528. (อัดสำเนา)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สถาบันวิจัยสังคม, โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา.

"ทิศทางการพัฒนาสังคมเพื่อการพึ่งตนเองกับงานพัฒนาภาคเอกชน."

กรุงเทพมหานคร : โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา, 2528. (อัดสำเนา)

_____, _____, _____. "ยุทธศาสตร์การพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วม". กรุงเทพมหานคร : โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา, 2527. (อัดสำเนา)

- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สถาบันวิจัยสังคม, โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา. "รายงาน
สถานภาพของความรู้และการถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการเสวนาเรื่อง
องค์กรประชาชน". ใน "องค์กรประชาชนกับทางเลือกการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง"
หน้า 1-2. โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร : โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา, 2530. (อัดสำเนา)
- เจือจันทร์ จงสถิตอยู่. "แผนพัฒนาการศึกษากับการพึ่งตนเอง" ใน "ผลกระทบของแผนพัฒนา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีต่อการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง". หน้า 142.
ไอวาท สุทธนารักษ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2529. (อัดสำเนา)
- ฉอาน วุฒิธรรมรักษา. "ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของ
ประชาชนในโครงการสร้างงานในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการที่ได้รับ
รางวัลดีเด่นของตำบลคิ่งพยอม อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี". วิทยานิพนธ์
สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, 2526.
- ตัวแทนเกษตรกรไร่-นา-สวน-ผสม และคณะ. "การทำไร่-นา-สวนผสม ทนทานเพื่อความอยู่รอด
ของเกษตรกรระดับกลาง-ต่ำ." กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายวิชาการ คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับ โครงการพัฒนาการศึกษาเพื่อชุมชน (พ.ศ.ช.),
2530. (อัดสำเนา)
- ถนัด ม่วงศรี. "ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสตรีในงานการศึกษานอกโรงเรียนในท้องที่
อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่". วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา
พัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2526.
- ทวีเกียรติ ประเสริฐเจริญสุข. "แนวทางและบทบาทในการพัฒนาองค์กรชาวบ้าน : ข้อสรุป
จากประสบการณ์ของ อพช.". หน้า 3-4, 11. ใน "องค์กรประชาชนกับทางเลือก
การพัฒนาแบบพึ่งตนเอง". โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา,
2530. (อัดสำเนา)

บุญเรียง ขจรศิลป์. "วิธีวิจัยทางการศึกษา". กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,
2529. (อัครสำเนา)

โรงเรียนสาครสิวิทยา. "โครงการสหกรณ์ไร่นาสวนผสม โรงเรียนสาครสิวิทยา ตำบลสามดุ่ม
อำเภอสองแคว จังหวัดอุตรดิตถ์". 2524. (อัครสำเนา)

.....
..... "สรุปผลงานประจำงวดที่ 1 (พ.ค. - ก.ย. 2525) โครงการไร่นาสวนผสม
โรงเรียนสาครสิวิทยา". (อัครสำเนา)

..... ก "สรุปผลงานประจำงวดที่ 2 (ต.ค. 2525 - มี.ค. 2526) โครงการไร่นาสวนผสม
โรงเรียนสาครสิวิทยา". (อัครสำเนา)

..... ข "สรุปผลงานประจำงวดที่ 3 (เม.ย. - ต.ค. 2526) โครงการไร่นาสวนผสม
โรงเรียนสาครสิวิทยา". (อัครสำเนา)

..... ก "สรุปผลงานประจำงวดที่ 4 (ต.ค. 2526 - มี.ค. 2527) โครงการไร่นาสวนผสม
โรงเรียนสาครสิวิทยา". (อัครสำเนา)

..... ข "สรุปผลงานประจำงวดที่ 5 (เมษายน - กันยายน 2527) โครงการไร่นาสวนผสม
โรงเรียนสาครสิวิทยา". (อัครสำเนา)

..... "สรุปผลงานประจำงวดที่ 6 (ตุลาคม 2527 - มีนาคม 2528) โครงการไร่นาสวนผสม
โรงเรียนสาครสิวิทยา". (อัครสำเนา)

..... "สรุปผลงานประจำงวดที่ 7 (เมษายน 2528 - พฤษภาคม 2529) โครงการไร่นา
สวนผสมโรงเรียนสาครสิวิทยา". (อัครสำเนา)

วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร. "แนวคิดในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ". ใน "รายงานการประชุม
เชิงปฏิบัติการ การวิจัยเพื่อการพึ่งตนเอง : การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท".
หน้า 1. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติร่วมกับ สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และ
เทคโนโลยีแห่งประเทศไทย กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการพลังงาน.
กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2529. (อัครสำเนา)

- วิวัฒน์ชัย อัครถาวร. "อุดมการณ์ตนเอง". ใน "ผลกระทบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีต่อการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง". หน้า 130-132. โอวาท สุทธนารักษ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529. (อัดสำเนา)
- สุขสันต์ บุญยากร. "องค์กรประชาชนในภาคราชการ : นโยบาย ปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไข กรณีศึกษากรมการหมู่บ้าน". หน้า 8. ใน "องค์กรประชาชนกับทางเลือกการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง". โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา, 2530. (อัดสำเนา)
- สุจินต์ ดาววิระกุล. "ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้าน : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านชนะเลิศการประกวดหมู่บ้านดีเด่นระดับจังหวัด ของจังหวัดนครสวรรค์ ประจำปี พ.ศ. 2527." วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528.
- สุรัสวดี หุ่นพยนต์. "ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนของประชาชนในหมู่บ้านยากจน : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านเขาดิน ตำบลวังน้ำลึก อำเภอโพธาราม จังหวัดนครสวรรค์". วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528.
- อมรา พงศาพิชญ์ ใน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. "เอกสารการศึกษอบรรณวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อการศึกษา". กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2526. (อัดสำเนา)
- อรรณพ พงษ์วาท. "การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการพัฒนาการศึกษา : ทางเลือกนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาใหม่." ใน "ยุทธศาสตร์การพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วม". หน้า 04-1-11 - 04-1-12. โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2527. (อัดสำเนา)

อาสาฬห์ เกษทรัพย์. "ปัจจัยที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียนชุมชนของผู้ปกครอง
ในเขตอำเภอบางมูลนาค จังหวัดพิจิตร." วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
2525.

อุทัย คุลยเกษม. "วิจารณ์เรื่องแผนพัฒนาการศึกษากับการพึ่งตนเอง" ใน "ผลกระทบของ
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีต่อการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง".
หน้า 77. โอวาท สุทธนารักษ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529. (อัดสำเนา)

โอวาท สุทธนารักษ์ บรรณาธิการ. "ผลกระทบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อ
การจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง." กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529. (อัดสำเนา)

สัมภาษณ์

กาญจนา แก้วเทพ. สัมภาษณ์, 21 กันยายน 2529.

แกนกลุ่มนุ้ย. สัมภาษณ์, ระหว่างวันที่ 10 กรกฎาคม - 10 ตุลาคม 2530.

จรินทร์ อรรถจรรยา. สัมภาษณ์, ระหว่างวันที่ 10 กรกฎาคม - 10 ตุลาคม 2530.

แจ่ม พันธุ์เพ็ง. สัมภาษณ์, ระหว่างวันที่ 10 กรกฎาคม - 10 ตุลาคม 2530.

เข้ม พันธุ์เพ็ง. สัมภาษณ์, ระหว่างวันที่ 10 กรกฎาคม - 10 ตุลาคม 2530.

นิคม เทียนบุชา. สัมภาษณ์, ระหว่างวันที่ 10 กรกฎาคม - 10 ตุลาคม 2530.

บุญชอบ พันธุ์เพ็ง. สัมภาษณ์, ระหว่างวันที่ 10 กรกฎาคม - 10 ตุลาคม 2530.

บุญเชิด พันธุ์เพ็ง. สัมภาษณ์, ระหว่างวันที่ 10 กรกฎาคม - 10 ตุลาคม 2530.

ฝ่ายแนะแนวโรงเรียนสาธิตวิทยา. สัมภาษณ์, ระหว่างวันที่ 10 กรกฎาคม - 10 ตุลาคม 2530.

พัฒนาการค้าบลสามตุ่ม. สัมภาษณ์, 11 กรกฎาคม 2530.

พร พันธุ์เพ็ง. สัมภาษณ์, ระหว่างวันที่ 10 กรกฎาคม - 10 ตุลาคม 2530.

ลำไย กิจนิตยชีวี. สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2530.

วิเชียร เจริญศิริ. สัมภาษณ์, ระหว่างวันที่ 10 กรกฎาคม - 10 ตุลาคม 2530.

วีระ พรหมราช. สัมภาษณ์, ระหว่างวันที่ 10 กรกฎาคม - 10 ตุลาคม 2530.

สมบัติ เทียนบุชา. สัมภาษณ์, ระหว่างวันที่ 10 กรกฎาคม - 10 ตุลาคม 2530.

สุนทร พันธุ์เพ็ง. สัมภาษณ์, ระหว่างวันที่ 10 กรกฎาคม - 10 ตุลาคม 2530.

สุรพงษ์ อวยพร. สัมภาษณ์, ระหว่างวันที่ 10 กรกฎาคม - 10 ตุลาคม 2530.

สุรินทร์ กิจนิตยชีวี, สัมภาษณ์, ระหว่างวันที่ 10 กรกฎาคม - 10 ตุลาคม 2530.

อวยพร ศรีขันต์. สัมภาษณ์, 28 กรกฎาคม 2530.

ภาษาต่างประเทศ

Books

Bell, Wendall. Public Leadership. California : San Francisco Chandler, 1961.

Ben, Solomon. Leadership of Youth. New York : Youth Service Inc, 1950.

Bettinghaus, Erwin P. Persausive Communication. New York : Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1973.

Burby, Raymond J. Fundamental of Leadership. Massachusetts : Addison-Wesley Publishing Co., 1972.

Carter, Launer F. "On Defining Leadership and Democratic Action".
in The Study of Leadership. Edited by G.G., Brawner and
Thomas H Cohn. Illinois : The Interstate Print, Inc., 1958.

Galtung, J. edited by Heraldo munoz. "The Politics of Self-Reliance."
From Dependency of Development : Strategies to Overcome
Underdevelopment and Inequality. Boulder : Westview Press, 1981.

- Haiman, Franklyn S. Group Leadership and Democratic Action. Boston : Houghton Mifflin Company, Inc., 1951.
- Hurlock, Elizabeth B. Child Development. New York : McGraw-Hill Books Co., 1950.
- Katz, Elihu, and Lazarsfeld, Paul. Personal Influence : The Part Played by People in the Flow of Communication. New York : The Free Press of Glencoe, 1955.
- Krech, David, Crutchfield, Richard S., and Ballachy, Egerton L. Individual in Society : A Text Book of Social Psychology. New York : McGraw-Hill Books Co., 1962.
- Melarney, William J. Management Training. Illinois : Richard D. Irwin, Inc, 1968.
- Rogers, Everett M. and Shoemaker, Floyed. Communication of Innovation. New York : The Free Press, 1971.
- Stogdill, Ralph M. Handbook of Leadership : A Survey of Theory and Research. New York : The Free Press, 1974.
- Tead, Ordway. The Art of Leadership. New York : McGraw-Hill Book Company, Inc., 1935.
- Whitehead, T.N. Leadership in a Free Society. New York : Cambridge-Harvard University Press, 1963.
- United Nations. Popular Participation in Dicision Making for Development. New York : United Nations Publication, 1978.

Articles

- Cohen, John M., and Uphoff, Norman T. "Participation's Place in Rural Development : Seeking Charity Through Specificity". World Development 8(March 1980) : 219-222.

Dos Santos, T. "The Structure of Dependence". American Economic Review 60 (May 1970) : 231-236.

Lowdermilk, Max, and Laitos, W. Robert. "Towards a Participatory Strategy for Integrated Rural Development". Rural Sociology. 46(1980) : 694-700.

Pearse, Andrew, and Stiefel, Mathais, "Inquiry into Participation A Research Approach". UNRISD Participation Programme. Geneva (1979) : 4-8.

ภาคผนวก

แนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

(Interview Guide)

หมวดที่ 1 คำถามเกี่ยวกับบริบททางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของชุมชน

1. ชุมชนนี้ตั้งมาแล้วประมาณกี่ปี มีเหตุผลอะไรที่เป็นแรงผลักดันในการก่อตั้ง
2. ลักษณะทางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของชุมชนเป็นอย่างไร มีความเปลี่ยนแปลงมา เป็นลำดับอย่างไร และในระหว่างกระบวนการเปลี่ยนแปลงนั้นมีปัจจัยอะไรบ้างที่ส่งผลกระทบต่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวขึ้น
3. ชาวบ้านมีวิธีการแก้ไขหรือปรับตัวให้เข้ากับ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างไร

หมวดที่ 2 คำถามเกี่ยวกับภูมิหลังของผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลง

1. ชื่อ.....นามสกุล.....
2. อายุ.....ปี
3. อาชีพ.....
4. ระดับความรู้ที่จบการศึกษา.....
5. ระยะเวลาที่ทำงานหรืออาศัยอยู่ในชุมชน.....ปี
6. ฐานะทางเศรษฐกิจ.....
7. ความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับคนในชุมชน.....
8. ปัจจัยที่เป็นแรงผลักดันในการ เป็นผู้นำการ เปลี่ยนแปลง.....

หมวดที่ 3 คำถามเกี่ยวกับการกำหนดบทบาทและวิธีการทำงานของผู้ดำเนินการ เปลี่ยนแปลง

1. ผู้นำการ เปลี่ยนแปลงมีความคลี่คลายขยายตัวทางความคิดในการจัดการศึกษา เพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนอย่างไรจนมาสู่รูปธรรมในการทำงาน และการก่อรูป เป็นกลุ่มผู้นำการ เปลี่ยนแปลง เริ่มจากจุดไหนไปสู่จุดไหนจนพัฒนามา เป็นกลุ่มผู้นำ การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน
2. รูปธรรมในการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน (ลักษณะของโครงการ ไร่นาสวนผสม) มีอะไรบ้าง มีความคลี่คลายขยายตัวหรือปรับเปลี่ยนอย่างไร จนมาสู่รูปธรรมในการทำงานในปัจจุบัน

3. บทบาทของผู้ว่าการ เปลี่ยนแปลงในแต่ละขั้นตอนของการดำเนินงานตั้งแต่เริ่มแรก จนถึงปัจจุบัน เป็นอย่างไร มีปัจจัยอะไรบ้างที่ส่งผลต่อการกำหนดบทบาทของผู้ว่าการ เปลี่ยนแปลงในด้านต่อไปนี้
 - 3.1 บทบาทในการสร้างจิตสำนึกเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน
 - 3.2 บทบาทในการจัดองค์กรประชาชน เพื่อหนุนช่วยการพึ่งตนเองของชุมชน โดยวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน
4. ในแต่ละขั้นตอนของการดำเนินงานมีปัญหาและอุปสรรคอย่างไร เพราะเหตุใด ผู้ว่าการ เปลี่ยนแปลงมีวิธีการแก้ปัญหาอย่างไร ได้รับความสำเร็จเพียงใด และเมื่อประเมินผลการทำงานทั้งจาก เฉพาะส่วนงานและโดยภาพรวมได้รับความสำเร็จเพียงใด เพราะเหตุใด มีปัจจัยอะไรบ้างที่เป็นตัวกำหนดความสำเร็จและความล้มเหลวดังกล่าว

หมวดที่ 4 คำถาม เกี่ยวกับผลกระทบของบทบาทของผู้ว่าการ เปลี่ยนแปลงที่มีต่อความ เปลี่ยนแปลงของชุมชนในการทำอะไรน่าสับสน

1. ชุมชนเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่าง เป็นรูปธรรมในการทำอะไรน่าสับสนอันเป็นผลกระทบจากบทบาทของผู้ว่าการ เปลี่ยนแปลงหรือไม่ในปริมาณเท่าใด เพราะเหตุใด
2. นอก เหนือจากบทบาทของผู้ว่าการ เปลี่ยนแปลงแล้ว มีปัจจัยอะไรบ้างที่เป็นตัวกำหนดความ เปลี่ยนแปลงดังกล่าวให้เกิดขึ้น

ข่าวเกี่ยวกับโครงการไร่นาสวนผสม โรงเรียนสาธิตวิทยา อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

**ครูใหญ่ นักพัฒนา
หมู่บ้าน
กับลูกป้าสีคอมมา**
เผยตัวครูใหญ่ "คนดี" ที่กระ
ทรวงศึกษาฯ ไม่ต้องการ ช่วย
ชาวบ้านสร้างระบบทำนาแบบ
ผสมผสานจนสามารถปลดหนี้
ได้ แต่ถูกเพ็งเล็งกล่าวหาว่า
เป็นคอมมิวนิสต์
(อ่านต่อหน้า 2)

ครูใหญ่

ผู้สื่อข่าว "มติชน" ได้เดินทางไปที่บ้านสาธิต ตำบลสามคู่ม อำเภอเสนา จังหวัดอยุธยา ได้พบกับนาย สุรินทร์ กิจนิตต์ชวีร์ อดีตครูใหญ่โรงเรียนสาธิตวิทยา ผู้ซึ่งนำหลักการ โครงการ ไร่นาสวนผสมช่วยเหลือ ชาวบ้านให้ปลอดจากการเป็นหนี้ทั้งหมู่บ้าน

นายสุรินทร์กล่าวถึงสภาพหมู่บ้านก่อนหน้านี้น่ายอน หลังไปเมื่อปี 2518 ชาวนาในหมู่บ้านเคยทำนาครั้ง เดียว ได้เปลี่ยนมาเป็น 2 ครั้ง แรก ๆ สามารถทำราย ได้เป็นที่พอใจ แต่ต่อมาในปี 2524 เกิดโรคข้าว ระบาด และหนูกัดคัดต้นข้าวทำให้เสียหายเป็นจำนวน มก ชาวบ้านได้กู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและ สหกรณ์การเกษตรมาเพื่อกู้ยืม ทำให้เป็นหนี้สินกัน ถ้วนหน้า แต่ละครอบครัวสะสมตั้งแต่ 40,000 ถึง 100,000 บาท ซึ่งทั้งหมด 47 หลังคาเรือน มีเพียง 1 ครว เรือนที่ไม่เป็นหนี้เพราะทำอาชีพรับจ้าง

"ดังนั้น เพื่อแก้ไขปัญหานี้ให้กับชาวบ้าน จึงได้ร่วม มือกกับกับผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้านจำนวนหนึ่งช่วยกัน สรุปลแก้ไขปัญหานี้ และเดินทางไปดูงานในหมู่บ้านตัว กต่างอื่น ๆ ในที่สุดได้สรุปหลักการร่วมกันว่า เราจะ ทำนาอย่างดียิ่งอีกต่อไปไม่ได้แล้ว จะต้องเป็นลักษณะ ปลุกพืชอย่างอื่นด้วย จึงเกิดเป็นโครงการไร่นาสวน ผสมขึ้น" นายสุรินทร์กล่าวและว่า อย่างไรก็ตาม การ เปลี่ยนแปลงความคิดคนเป็นเรื่องยาก ดังนั้น เพื่อให้ เห็นผลจึงได้ทดลองที่โรงเรียนก่อนในปี 2525 โดยขุด ลิงทำเป็นบ่อปลา ทำตรงกลางบ่อให้เป็นเกาะเพื่อเลี้ยง

หมู ไก่ และรอบ ๆ คันดินปลูกมะพร้าว มะม่วง กระ- ทักัน ต่อมาในปี 2528 เมื่อทุกสิ่งทุกอย่างให้ผล สามารถทำรายได้ให้กับโรงเรียนเป็นกอบเป็นกำ ขณะที่ โรงเรียนเริ่มโครงการทดลองนั้น มีนายบุญเชิด พันธุ์-เพ็ง ซึ่งมีหนี้อยู่ 70,000 บาท ได้เริ่มทำพร้อมกับโรง เรียน ขณะนี้ปรากฏว่านายบุญเชิด ปลอดจากหนี้สิน ทั้งหมด และมีที่ดินเป็นของตนเองเพิ่มอีก สามารถดำรง ชีวิตอยู่ได้อย่างสบาย

นอกจากนายบุญเชิดแล้ว ยังมีชาวบ้านอีกหลายคน สนใจและเริ่มทำตามโครงการดังกล่าว จนกระทั่งนาย สุรินทร์เริ่มเป็นที่เพ็งเล็งของทางการ ซึ่งก่อนหน้าที่จะ ถูกสั่งย้าย ทางกระทรวงศึกษาธิการ ได้เตือนว่าลักษณะ ทำนาที่ใช้เป็นลักษณะคอมมิวนิสต์ และต่อมาจึงมีคำสั่งย้าย นายสุรินทร์ไปเป็นครูใหญ่ที่โรงเรียนอุทัย อำเภอ อุทัย จังหวัดอยุธยา เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2529 โดยคาด ว่า การโดนย้ายครั้งนี้เนื่องจากสาเหตุดังกล่าว ต่อมา ทางการได้ให้นายเชิดชัย พลาอนุวัฒน์ ครูใหญ่โรงเรียน บึงทองหลาง กทม.ไปแทน ซึ่งถูกชาวบ้านจับได้เมื่อ ประมาณต้นเดือนพฤศจิกายนที่ผ่านมา

"ถึงแม้ว่าผมจะไปเป็นครูใหญ่ที่โรงเรียนอุทัย แต่ บ้านเกิดผมอยู่ที่สาธิต เพราะฉะนั้น ผมมีสิทธิที่จะมา ที่นี้ และชาวบ้านที่นี้ยังรักผม และถึงแม้ว่าไม่มีผม แต่ก็มีคนอื่นที่สามารถทำได้ในหลักการเดียวกัน" นายสุรินทร์กล่าวและว่า ขณะนี้ชาวบ้านเริ่มที่จะทำ โครงการให้เป็นจริงมากขึ้น โดยจะนำเด็กที่เรียนจบ แต่ไม่มีงานทำในหมู่บ้านมาร่วมด้วย ซึ่งขณะนี้ยังมี ทั้ง ระดับอุดมศึกษา และอาชีวศึกษา

ผู้สื่อข่าวรายงานว่า สภาพของหมู่บ้านแห่งนั้น ชาวบ้านเริ่มขุดบ่อปลา ทำคันดิน และปลูกพืชไร่ พืชสวน เช่น มะพร้าว กระเทียม ฯลฯ

นายบุญเชิด พันธุ์เพ็ง ชาวบ้านผู้นำหลักการนี้ไป ใช้กล่าวว่า แต่ก่อนรู้สึกท้อแท้ชีวิตหมดหวัง แต่หลังจากที่ไม่เป็นหนี้สินแล้ว มีกำลังใจที่จะทำมาหากิน ผล ผลิตที่ได้นำไปขายที่ตลาดบ้านแพนเองเลยไม่ผ่าน พ่อค้าคนกลาง อย่างปลาบ่อคำมารับซื้อให้กิโล- กรัมละ 15 บาท แต่เมื่อนำไปขายเองได้กิโลกรัมละ 30 บาท หรือด้วย ฝรั่ง มีมาก ๆ ก็ให้ภรรยาขายเรื่อนำ ไปขายในสะพานโลกดีบ้าน ทำรายได้อีกทางหนึ่ง

นอกจากนายบุญเชิดแล้ว ชาวบ้านคนอื่น ๆ ได้ ให้ความสนใจและหันมาทำอย่างเดียวกัน ซึ่งขณะนี้ที่ บ้านสาธิต เขียวชะอุ่มด้วยนาข้าวและร่วมเงาของ พืชสวน เช่น ขนุน มะพร้าว และมะม่วง เพื่อรอให้ ชาวบ้านเก็บเกี่ยวพืชผลในฤดูกาลต่าง ๆ

อนาคตอันไกล ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว หมู่บ้านเรา(จ:)ปลอดภัยนี้สิน

ชายวัย 49 ปีรูปร่างสันทัด ผิวขาว ใต้เสื้อมีตุ่ม กางเกงขาววสี กากิ สวมรองเท้าแตะง่าย ๆ สบาย ๆ เดินใกล้เข้ามา ชาวบ้านนายหนึ่ง โน้ทกลุ่มคนที่เราหยุดถามร้องบอกขึ้นว่า “โน่น โงครินทร์ กำลังเดินมาแน่” เราอดถามมือผู้ที่ซบอกรพร้อม กับเดินเข้าไปแนะนำตัวและบอกจุดประสงค์ของการมาพบครั้งนี้

นายสุรินทร์ กิจนิศย์ชวี อดีตครูใหญ่โรงเรียนบ้านสาครวิทยาส อ.เสนา จ.พิจิตร เป็นผู้ในการประสานความคิดชาวบ้านให้รู้จักหลักการพึ่งตนเอง และผลักดันให้ชาวบ้านนำความคิดนี้ไปปฏิบัติให้เกิดเป็นรูปร่างขึ้นมาในโครงการที่เรียกว่า “โครงการไร่นาสวนผสม”

ผลของโครงการนี้คือ ชาวบ้านสามารถทำนาได้อย่างพออยู่พอกิน ไม่เป็นหนี้สินอีกต่อไปและที่สำคัญ ยังมีเหลือเก็บไปขายได้อีกด้วย

บริเวณโรงเรียนที่ร่วมวันด้วยเงาไม้ซึ่งทางราชการสั่งให้ปลูก ก่อนข้างเจียงเพราะเป็นวันหยุด จะมีเพียงเสียงก๊อกรอกคอกปุ่แว่วมานาน ๆ ครั้ง เนื่องจากโรงเรียนกำลังก่อสร้างบางส่วนเพิ่มเติม “ครุรินทร์” พาเราไปที่นี้เพื่อจะได้เห็นสภาพแท้จริงของโครงการชนิดนี้ได้เห็นกับตาทีเดียว

สภาพก่อนหน้าที่จะนำโครงการไร่นาสวนผสมมาทดลองในโรงเรียนให้ชาวบ้านได้เห็นและนำไปปฏิบัติ นั้น

เดิมชาวบ้านสาครลีมีอาชีพทำนาเป็นส่วนใหญ่ ทุกหลังคาเรือนจะทำนาเพื่อขายอย่างเดียว ต่อมาในปี 2514-2518 เทคโนโลยีเริ่มเข้ามาบิบบบาท เป็นเหตุให้ชาวบ้านเปลี่ยนจากการทำนาครั้งเดียวมาเป็น 2 ครั้ง

สิ่งไม่เคยใช้กลับกลายเป็นสิ่งจำเป็นขึ้นมา ไม่ว่าจะปีนนั้นมันเชื้อเพลิงที่ใช้กับเครื่องจักรกล ปุ๋ยเคมีเข้ามาแทนที่ปุ๋ยคอก

สิ่งเหล่านี้ทำให้ต้นทุนในการทำนาของชาวบ้านสูงขึ้น นาที่เคยทำได้ผลผลิตทั้งกินทั้งขายอยู่ได้ตลอดปี กลายเป็นผลิตเพื่อขายอย่างเดียว ไม่พอเหลือเก็บไว้กิน ชาวนาจึงต้องขายพื้นที่ในการเพาะปลูกมากถึงขั้น หนี้สินที่กู้มาซึ่งดอกเบี้ยแพงตามตัว

ในที่สุดสิ้นนาที่เคยเป็นของตนเองต้องตกเป็นของนายทุน

“ปี 2519 ผมและครูที่โรงเรียนสาครลีออกสำรวจภาวะหนี้สินของชาวบ้าน เราไปสำรวจที่หมู่บ้านเจ้าแปด อ.นภเสนาซึ่งมีบ้าน 47 หลังคาเรือน ปรากฏว่าทั้ง 48 หลังคาเรือนมีหนี้สะสมแต่ละครัวเรือน 40,000

ถึง 100,000 บาท รวมทั้งสิ้น 1.4 ล้านบาท”

“มีเพียงหลังเดียวที่ไม่เป็นหนี้เพราะไม่ได้ทำนา แต่มีอาชีพรับจ้าง”

“ต่อมาราคาข้าวตก ประกอบกับเกิดโรคข้าวระบาด ชาวนาทำนาไม่ได้ผลหนี้สินที่มีเพิ่มพูนมากขึ้น ๆ สภาพที่ตามมาจนหมู่บ้านสาวทั้งไร่ทั้งนาเข้าไปหางานทำในกรุงเทพฯบ้าง มาเลเซียบ้าง ตะวันออกกลางก็มี ทั้งนี้ เพื่อหาเงินมาใช้หนี้ คนหมู่บ้านสาวไม่อยู่ เหลือแค่คนแก่ หมู่บ้านเจียงเหงาแต่ละคนท้อใจ ไม่อยากทำงาน มีชีวิตอยู่ไปวัน ๆ รอเงินที่ส่งมาจากลูกหลาน”

“นอกจากสิ่งเหล่านี้แล้ววัฒนธรรมหมู่บ้านค่อย ๆ สลายตัวไป เช่น ประเพณีตรุษสงกรานต์ การลงแขก ลักษณะความเป็นอยู่กลายเป็นวัฒนธรรมของคนเมืองคือ อยู่อย่างตัวใครตัวมัน”

“โทรทัศน์เริ่มเข้ามาบิบบบาท และเป็นตัวสร้างกำเนิดนิคมด้านบริโกล ทำให้กำเนิดนิคมด้านบริโกลเปลี่ยนแปลงไป เด็ก ๆ ที่ยกถิ่นจุนหมิน เปลี่ยนมาถิ่นมมา ย้ายมา แต่ละบ้านเริ่มสะสมอุปกรณ์ไฟฟ้าเพื่อความมีหน้ามีตา”

สีหน้าแววตาที่เสียงครูชณะเล่า เราสัมผัสได้ทันทีว่าแฝงไว้ด้วย

ความขมขื่นและคับข้องใจที่เห็นสภาพหมู่บ้านที่ตนอยู่มากตั้งแต่เกิดเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ค่อยจะเป็นสุขนัก

“สิ่งที่ผมเห็นตั้งแต่แรกเปลี่ยนไปหลายอย่าง เด็กวัยรุ่นเลขช่วยพ่อแม่ค้าหน้าเกี่ยวกับข้าว เคียวนี้นั่งหน้าจอโทรทัศน์ แม่แต่ผู้ใหญ่ที่เคยเบกจอบหามคันไถไปทำงานกว่าจะกลับก็มีค้ำ เคียวนี้พอขายก็ดอยก็กลับแล้ว”

“เคยถามเขาก็ได้รับคำตอบว่ากลับมาดูละครโทรทัศน์”

“ความอบอุ่นระหว่างพ่อแม่ลูกหายไป วัน ๆ ไม่ได้พูดจากัน จะทำงานด้วยกันก็หาหากเข้าไปทุกที”

ครูหยุดเล่ามองหน้าพวกเราที่ละคนเหมือนจะคาดคั้นขอคำตอบว่าสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นได้อย่างไร น้ำเสียงที่มีแต่ความเห็นใจอยู่เต็มเปี่ยมกล่าวต่อไปว่า

“จากสภาพที่เกิดขึ้น คนอาวุโสในหมู่บ้านจึงมารวมกันเป็นกลุ่มขึ้นเรียกว่า “คณะกรรมการศึกษา” มีประมาณ 30 คน กลุ่มคนเหล่านี้ได้ถกเถียง พิจารณาหาสาเหตุของปัญหา ร่วมกันจนกระทั่งได้ข้อสรุปว่าเป็นหนี้สิน ทั้งนี้ เพราะเราทำนาเน้นการผลิตเพื่อขายอย่างเดียว โดยต้นทุนการผลิตสูงขึ้นทุกปี ในขณะที่ราคาขายต่ำลงทุกทีเช่นกัน”

“เราเดินทางไปดูงานที่หมู่บ้านอื่น เช่นที่ชัยนาท สุพรรณบุรี อุทัยธานี นนทบุรี พบว่าหมู่บ้านอื่นเขามีรายได้ดีกว่าโดยไม่มีหนี้สินเพราะในพื้นที่เดียวเขาสามารถทั้งปลูกพืชเลี้ยงสัตว์”

“เรานำหลักการนี้มาปรับปรุงให้เข้ากับสภาพของหมู่บ้าน และเริ่มทำเป็นโครงการทดลองขึ้นที่โรงเรียน ขณะนั้นมีนายบุญเชิด พันธุ์เพ็ง ชาวบ้านที่มีหนี้สินอยู่ถึง 70,000 บาท ทำไปพร้อมกับโครงการที่โรงเรียนด้วย วัสดุจะประมาณปี 2525 จนกระทั่งปี 2528 เมื่อทุกอย่างออกดอกผลก็เก็บเกี่ยว และเสียวินบุญเชิดเองก็ไม่เป็นหนี้สินใคร และยังมีที่ดินเป็นของตนเองเพิ่มขึ้นอีก ชาวบ้านคนอื่นเขาเห็นผล เขาก็เริ่มที่จะทำคามบ้าง”

“เวลานี้เราพยายามจะขยายลักษณะการทำโครงการไร่นาสวนผสมออกไปให้กับทุกหลังคาเรือนรวมทั้งหมู่บ้านอื่น”

ครูหยุดเล่าแล้วพาพวกเราออกเดินดูโครงการที่ได้สร้างขึ้นมา พื้นที่โรงเรียนบางส่วนถูกปรับเป็นบ่อเลี้ยงปลา โดยนำดินที่ขุดมาทำเป็นคันดินกันไม่ให้หน้าท่วมโรงเรียน เพราะเป็นที่ลุ่ม แล้วปลูกต้นไม้กินได้จำพวกขุ่น กระท้อน มะพร้าว กลางบ่อปลาทำเป็นเกาะเลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ เป็นต้น มีพืชสวนครัวสลบอยู่รายรอบบ่อ

ไกลออกไปไม่มากเป็นทุ่งนาเขียวขุ่มที่กำลังเขียวสด ลักษณะการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์จะเกื้อกูลกัน เช่น เลี้ยงไก่ เอาไข่ไก่เป็นอาหารปลา เลี้ยงวัวเอาขี้วัวไปทำปุ๋ยคอกสวนครัว ช่วยให้ประหยัดเงินลงทุน”

“ในขั้นแรกเราให้ชาวบ้านพยายามลงทุนให้น้อยที่สุด หากของที่ปลูกเองมาเป็นอาหารประจำวัน พยายามอย่ากู้เงิน พอดันไม้โตให้ผล เกี่ยว

ข้าวแล้วก็สบาย และเมื่อนั้นแหละที่ชาวบ้านเราจะไม่เป็นหนี้ใคร”

ครูกล่าวขึ้นด้วยดวงตาเป็นประกายสดใสบอกถึงอนาคตข้างหน้าพร้อมทั้งบอกเราต่อไปว่า

“ตอนนี้พยายามจะให้เด็กที่เรียนจบแล้วไม่มีงานทำหรือหางานยังไม่ได้มาร่วมงานกับเรา มีหลายคนทีเดียว กำลังตั้งเป็นกลุ่มเยาวชนเกษตรกร”

เมื่อกลับมาที่โรงเรียนเราพบกับนายบุญเชิด ผู้ที่เริ่มทำโครงการพร้อมโรงเรียน นายบุญเชิดกล่าวกับเราสั้น ๆ ว่า

“ผมดีใจมากเวลานี้ วัสดุชีวิตมีความหวังขึ้นมาก ตอนที่หนี้เงินเขาอยู่ก็คิดเหมือนคนอื่นจะไปทำงานที่ซาอุฯ แต่ครูยับยั้งไว้และชี้ให้ผมเห็นโครงการนี้ ตอนที่ผมมาช่วยครูในการชักชวนให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของโครงการไร่นาสวนผสม มันให้ผลจริง ๆ ครับ”

หลังการพูดคุย แลกเปลี่ยนและได้สัมผัสด้วยตนเองกับโครงการไร่นาสวนผสมเป็นเวลากว่า 4 ชั่วโมง เราลาครูสุรินทร์เพื่อเดินทางกลับขณะรถเลาะเลียบทุ่งนาเขียวขุ่มคันข้าวสูงประมาณศอกแหงนไหวพลิวตามแรงลมไล่เลียดเป็นแนวคลื่นได้โค้งฟ้ายาวไกล สบายลมอ่อนยามเย็นพัดพาลิ้นคันข้าวใหม่ลอมมา

...อีกไม่นานคันข้าวเหล่านี้จะโคจรพร้อมให้เก็บเกี่ยว อีกไม่นานคันไม้สองข้างทางจะออกผล พร้อม ๆ กับความหวังของชาวบ้านสาครลี

...อีกไม่นานเราจะปลอดหนี้สิน

สกฤณา วารุณะกุล

● **หมายเหตุผู้เขียน** - นายสุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ ปัจจุบันเป็นครูใหญ่โรงเรียนอุทัย อ.อุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีบ้านพักอยู่ที่บ้านสาครลี อ.เสนา พระนครศรีอยุธยา อดีตเคยเป็นครูใหญ่โรงเรียนบ้านสาครลีวิทยา มาก่อน แต่ได้ย้ายไปเป็นครูใหญ่โรงเรียนอุทัย ซึ่งเป็นการย้ายตามวาระเมื่อประมาณเดือนกุมภาพันธ์ 2529

นานา ทรรศน์:

★ **หมายเหตุ** - เมื่อวันเสาร์ที่ 26 กันยายนที่ผ่านมา ทีมอาสาสมัครที่สมัครเข้ามาได้มีการเสวนาชาวบ้านเรื่อง การปฏิรูปการศึกษาเพื่อสถานการณ์ โดยที่ชาวบ้านภาคกลางและภาคอีสาน พระภิกษุ ครู ผู้แทนองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ทั่วประเทศ 80 คนเข้าร่วม

การเสวนาครั้งนี้ทำให้มีการมองระบบการศึกษาไทย ถึงปัญหา และหาข้อออกกันหลากหลาย तरहๆ ขึ้น หนึ่ง ข้อความเห็นทั้งของชาวบ้านเอง ของพระภิกษุ หรือของนักวิชาการ ที่ประมวลมาจากประสบการณ์โดยตรง เป็นเนื้อหาสาระที่ "มติชน" เห็นว่าน่าสนใจ จึงได้รวบรวมและทยอยเสนอตั้งต่อไปนี้

ผมเห็นแนวคิด ใส่ในส่วนที่ ปลูกจิตสำนึก

นายสุรินทร์ กิจนิตต์

อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวิถียมจากอยุธยา

บทบาทของกรรมการศึกษาในแต่ละโรงเรียนนั้น ที่ผ่านมานอกจากดูเรื่อง orton ซนท่านแล้วก็ไม่มื่ออะไรอื่น ใครก็ตามที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้กรรมการศึกษาจะรู้สึกท้อใจ คับคั้น ในที่สุดบทบาทของกรรมการของกรรมการศึกษาจึงค่อย ๆ สลายตัวไป

ผมว่าหากกรเรามีจิตสำนึกในการรับใช้ชุมชนไม่รับใช้อะไรมาไปกว่านี้แล้ว เราต้องสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ให้ลึกถึงขนาดว่าทำอะไรจะให้การรวมการศึกษาที่มีส่วนร่วมกับโรงเรียนอย่างแท้จริงในการเชิญชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมที่ผู้ใช้ก็คือ

"นี่ดูเรากำตั้งซื้อถูกข้างรณะ คคิโบราณเขาซื้อถูกคอบอดหนึ่งข้าง ซื้อถูกข้างคอบอดสองข้างทำไม่ดูไม่เข้าไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดชีวิตถูกหลานบ้าง เข้ามาช่วยโรงเรียนสิ เข้ามาช่วยครูสิ สำหรับครูที่ไม่เต็มใจจะเพิ่มงาน เราก็บอกว่าการถูกหมุนะ ชุมชนเป็นแม่หมู ขณะนี้แม่หมูยอมจะเอาน้ำนมที่ให้นมมาให้ลูกกิน ถ้าเราอยากอ้วนทำไม่ไป

บ้างแม่หมูให้อ้วนขึ้นบ้าง ทำไม่เราไม่ทำให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านแทนวัด ให้ครูเป็นผู้นำทางปัญญาแทนพระ โดยเฉพาะพระที่เอาแต่โบ้ยหอย เราต้องพยายามทำความเข้าใจกัน ไม่มีอยู่แต่ตอนจนเปิดคนทำน ไม่รบกวนเขา แต่ให้เขามมีส่วนร่วมในแนวคิชอบรับความคิดเห็นของเขา จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนต่อการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง"

วันหนึ่งผมพานักเรียนไปปลูกต้นไม้ในโรงเรียน มีกรรมการศึกษาคนหนึ่งแกล้งเดินเอาไม้ไขว้หลังมา แกล้งถามว่าครูกำลังทำอะไรนะ ผมบอกว่ากำลังปลูกต้นไม้ แกล้งถามว่าปลูกอะไร เราก็ชี้ให้ดูว่าตรงโน้นจะปลูกไม้ดอก ตรงนั้นจะปลูกไม้ประดับ เช่น กระถินณรงค์อะไรจำพวกนั้น แกล้งถามว่าไม่มีอย่างอื่นหรือ เราก็งง ถามว่าอะไร ไม่มีแล้ว แกล้งถามว่าทำไมไม่ปลูกไม้แคบข้าง ได้ไม้ที่มีผลกินได้ละ ผมเลยงงใหญ่แต่ก็ยังบอกว่า ไม่ได้หรือปลูกไว้เด็กก็ถักกินหมกสิ แกล้งบอกว่าแล้วกันครู ให้มันกินไปเถอะ เด็กน่าจะกินหัว โรงเรียนไม่ใช่ร้านกันนะครู ผมก็เลยได้สติ แล้วคิดว่าคนที่ได้รับการศึกษามาในระบบนี้ คิดอะไรก็เป็นกำไรขาดทุนไปหมด เราไม่มองอย่างชาวบ้าน พวกนี้เขามองอีกมุมหนึ่ง เป็นความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่กัน ไม่หวังกัน เราก็ยอมรับเขา ปลูกไม้ผลขึ้นในโรงเรียน หอบปลูกเสร็จเขาดีใจมาก เพราะเราให้เขาไปหาพันธุ์มาด้วย หลังจาก 3 ปีผ่านไปผลไม้เหล่านั้นออกลูก เขาชื่นชมมากก็เลยไปพูดในหมู่บ้านว่า "เฮ้ย ปลูกโรงเรียนของเราน่าสนใจว๊อย มะม่วงมันเยอะเชียว" นี่เป็นประสบการณ์ส่วนหนึ่งที่เรายอมรับความเห็นของชาวบ้าน ซึ่งเป็นปัญญาชน

การเปลี่ยนความคิดเห็นของคนนั้นเป็นเรื่องที่ยากมาก ไม่ว่าจะเป็นคนในระบบหรือไม่ สำหรับผม นั้นใช้วิธีเน้นแนวคิดไปในส่วนที่ปลูกจิตสำนึก เช่น เวลาชาวบ้านเอาลูกมาเข้าเรียนคอนคั้นปี เราจะพูดกับเขาว่า "พ่อแม่ ผู้ปกครองที่เคารพ ลูกเรียนเพื่ออะไรเนี่ย เขาก็จะบอกว่าเป็นข้าราชการครู จีกรับ เราก็บอกว่านั่นแหละกำลังเอาลูกแพงห่วยคือห่วยทางการศึกษา เอาลูกเป็นเดิมพันที่เดียวแล้วห่วยแบบนี้มีโอกาสถูกไล่เพียง 2 ประตู่ ใน 100 ประตู่"

ก็มีคนเชื่อบ้างไม่เชื่อบ้าง สำหรับคนที่เชื่อเราก็เอาไปทำโครงการไร่นาสวนผสม ให้เพาะพันธุ์ปลาบ้าง เลี้ยงหมูบ้าง มีเด็กอยู่คนหนึ่งได้รับแม่ไว้ไป 1 ตัว เมื่ออยู่ 1.1 พอดอยู่ 3 ได้เต็มมาเป็น 3 ตัว ผมไปถามว่าเมื่อจบจากโรงเรียนนี้แล้วจะทำอะไรเรียนคือไหม แกล้งบอกว่าไม่เรียนแล้วจะเลี้ยงวัว ผมคิดดูแล้วเลี้ยงวัวอาจได้เงินเป็นหมื่นเป็นแสนในเวลา 10 ปี แต่ไปเรียนอาจเสียเงินเป็นหมื่นเป็นแสน

นอกจากนั้น ผมก็ใช้วิธีดำเนินทาน ให้รักตัวเอง รักเพื่อน รักหมู่บ้าน หรือร้องเพลงให้รักท้องถิ่น เช่นเพลงของวงคารมกอด

ประวัติผู้เขียน

นายโอวาท สุธตนารักษ์ เกิดวันที่ 22 กรกฎาคม 2501 ณ อำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาจากระบบโรงเรียน จากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา 2523 เข้าศึกษาต่อในหลักสูตรปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาจากระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาออกโรงเรียน เมื่อปีการศึกษา 2528 เคยเป็นครูในโรงเรียนช่างคำครุส์คอนแวนต์ กรุงเทพมหานคร ในปีแรกที่จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี หลังจากนั้นได้เข้ารับราชการในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ทำการสอน ณ โรงเรียนบ้านหนองสะแก อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน มีผลงานทางวิชาการในรูปของบทความทางการศึกษาซึ่งตีพิมพ์ในวารสารทางการศึกษาต่าง ๆ อาทิ วารสารครุศาสตร์ วารสารคุรุปริทัศน์ วารสารข่าวครูไทย เป็นต้น และเป็นบรรณาธิการหนังสือ "การศึกษากับการมีส่วนร่วมของประชาชน" (2528) " ปรจารย์สาร ฉบับการศึกษาไทย" (มีนาคม - เมษายน 2529) "ผลกระทบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีต่อการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง" (2529) และ "แนวคิดและประสบการณ์การจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง" (2530)